

25 WYPRACOWAŃ Z OCENIANIA W JEDEN DZIEŃ

Wprowadzone dwa lata temu nowe reguły oceniania osiągnięć uczniów zburzyły wieloletnie status quo – ocenianie podzielono wyraźnie na zewnętrzne, przeprowadzane przez organy zewnętrzne, i wewnętrzne, przeprowadzane przez organy wewnętrzne. Opracowanie zasad wewnętrznego oceniania pozostawiono samym szkołom, poszerzając tym samym obszar ich autonomii i przydając kolejne zadanie, do którego były one przygotowane, oględnie mówiąc, tak sobie.

Ocena zachowania i osiągnięć uczniów trzech pierwszych klas szkoły podstawowej, nauczanych w systemie bezprzedmiotowym, zwanym kształceniem zintegrowanym, jest od roku szkolnego 1999/2000 wyrażana opisowo, a nie jak wcześniej za pomocą stopni. Odtąd więc nauczycielom tych klas (dokładniej nauczycielkom, bo mężczyzn pośród nich nie udało mi się dotąd spotkać) przychodzi w krótkim, gorącym czasie końca roku szkolnego napisać po dwadzieścia kilka wypracowań na temat postępów swoich uczniów.

Inną istotną zmianą w odniesieniu do oceniania najmłodszych uczniów szkół podstawowych stało się wprowadzenie do dzienników lekcyjnych kart obserwacji rozwoju ucznia, zastępujących tradycyjne kolumny przeznaczone na stopnie szkolne. Przy tej okazji ujawniły się także rozmaite poglądy na sam proces oceniania uczniów, widoczne w konstrukcji owych dzienników oraz w rozmaitych publikacjach. Niektórzy postulują wręcz odrzucenie oceniania rozumianego jako wartościowanie i zastąpienie go niemal czystą obserwacją ucznia, dopełnianą jedynie dyskretnym stymulowaniem jego rozwoju.

Pojawiły się także głosy, głównie zdeorientowanych lub niewłaściwie informowanych rodziców, że usunięcie stopni szkolnych z oceniania najmłodszych uczniów zacięra klarowną dotąd sytuację. Czym była piątka, każdy wiedział (tak przynajmniej sądził), wiedział też, że stała wyżej niż trójka. Co zaś oznacza „*Jasio popelnia nieliczne błędy przy czytaniu tekstu pisanego*” – dobrze to czy źle i czy lepiej niż „*Małgosia popelnia jedynie drobne błędy przy czytaniu tekstu drukowanego*”?

Z dawnych czasów pamiętam, jaką zmorą dla części moich koleżanek i kolegów było pisanie szesnastej i dalszych ocen zachowania (na szczęście naonczas tylko zachowania), i to bynajmniej nie dlatego, że brakowało odpowiednich słów, ale głównie dlatego, że zbyt rozmyty był jego wzorzec. Nie stanowiło to przeszkody, gdy chodziło o ucznia o wyraźnej sylwetce, obojętnie – negatywnej czy pozytywnej – gorzej było z tymi tzw. normalnymi, jakich wówczas do szkoły chodziła znakomita większość.

W wypadku kształcenia zintegrowanego sprawa nie przedstawia się wcale lepiej, jako że prócz odgórnie ustalonej lakonicznej podstawy programowej tego kształcenia oraz kilkudziesięciopunktowego spisu treści kształcenia nie ma nic lub prawie nic. Nie ma w szczególności standardów osiągnięć czy standardów wymagań edukacyjnych (zadanie opracowania tych wymagań także pozostawiono szkołom). W krajach anglosaskich, które od wielu lat stosują ocenianie opisowe, dopracowano się owych standardów, a dzięki nim także wielu narzędzi wspomagających nauczycieli w procesie oceniania, w tym obszernych baz danych (tzw. comment banks) zawierających gotowe sformułowania oceniające, jak również rozlicznych programów komputerowych ułatwiających pracę nauczycielowi. My zaledwie raczkujemy w tej dziedzinie.

Obserwując rozliczne, nie zawsze udane próby radzenia sobie z nową sytuacją w szkole, postanowiliśmy pomóc nauczycielkom najmłodszych klas szkolnych i dostarczyć im program komputerowy potrafiący je wesprzeć w tworzeniu rzetelnych ocen opisujących postępy ich uczniów. Postaram się przybliżyć nieco jego budowę i działanie, a także wskazać korzyści płynące z jego stosowania. Mam nadzieję, że dzięki takim programom ocenianie nie będzie jedynie rytuałem szkolnym wymuszonym przez przepisy oświatowe, lecz stanie się prawdziwą okazją do pogłębionej refleksji nad rozwojem każdego ucznia.

BLIŻEJ OCENIANIA KSZTAŁTUJĄCEGO

Przystępując do opracowania programu służącego do budowania ocen opisowych, założyliśmy, wzorem znanych nam rozwiązań technicznych¹, że ocena opisowa pojedynczego ucznia będzie skonstruowana z prostych wyrażeń oceniających, które następnie pod nadzorem programu będą zestawiane w dłuższe wypowiedzi. Zadaniem nauczyciela dokonującego oceny uczniów będzie wybór odpowiednich określeń spośród gotowych zdań dostępnych w bazie danych programu, uzupełnianie ich w razie potrzeby nowymi i w końcu dopracowanie tekstu zaproponowanego przez program.

Przyjęliśmy, że ocenianie opisowe powinno spełniać wymogi oceniania kształtującego (mimo iż w warunkach polskich przeprowadzane jest ono niezbyt często i z tego

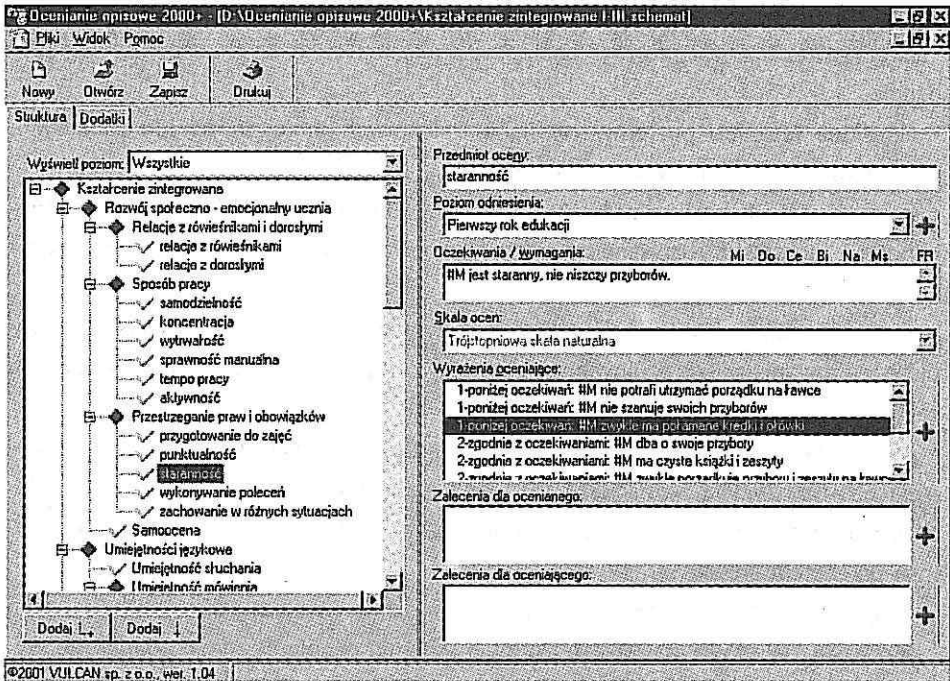
powodu może być obciążone ułomnościami oceniania podsumowującego), a więc powinno zawierać następujące elementy:

- sprecyzowane obszary, formy i konkretne umiejętności lub zachowania podlegające ocenie,
- określone fazy lub poziomy rozwijania założonych umiejętności lub zachowań, względem których dokonywana będzie ocena,
- sformułowane oczekiwania lub wymagania w odniesieniu do kształconych umiejętności i zachowań, rozpisane na poszczególne fazy kształcenia lub poziomy oczekiwania,
- zestaw (w miarę obszerny) elementarnych wyrażen ocenających, określających stopień opanowania poszczególnych umiejętności lub spełnienia oczekiwań dotyczących zachowań, według wybranej skali,
- potencjalne zalecenia (wskazówki), zarówno dla ocenianych uczniów, jak i dla oceniającego nauczyciela, wynikające ze stopnia spełnienia oczekiwań i stanowiące dodatkową informację zwrotną pomocną w dalszym kształceniu (własnym lub kierowanym przez nauczyciela).

Konstrukcję złożoną z wyżej wymienionych elementów nazwaliśmy schematem oceniania. W swojej najprostszej postaci schemat oceniania może składać się wyłącznie ze struktury ocenianych umiejętności i zachowań oraz sformułowanych wobec nich oczekiwań, zależnych od ustalonych poziomów odniesienia. Budowanie wyrażen ocenających oraz zaleceń dla ucznia i nauczyciela może się odbywać w trakcie dokonywania oceny. Powstały w tym procesie zbiór wyrażen ocenających wraz z wcześniejszą strukturą rodzajów ocenianych aktywności utworzy właściwy schemat oceniania.

Równocześnie z rozpoczęciem pracy nad programem komputerowym przystąpiliśmy do opracowania przykładowego schematu przeznaczonego do oceniania w klasach od I do III szkoły podstawowej. Zadania tego podjęły się panie Małgorzata Cendrowska i Leokadia Flasińska ze Szkoły Podstawowej nr 68 we Wrocławiu oraz pani Aleksandra Tunikowska, doradca metodyczny w Wojewódzkim Centrum Doskonalenia Nauczycieli we Wrocławiu. Opracowany przez nie schemat przeszedł swój chrzest bojowy w końcu pierwszego semestru roku szkolnego 2000/2001 w kilku szkołach chętnych do poeksperymentowania wraz z nami. Doświadczenia zebrane przy tej okazji pozwoliły autorkom na udoskonalenie schematu, a nam na dopracowanie funkcji programu.

Rys. 1. Przykład schematu oceniania w programie OCENIANIE OPISOWE 2000+.

W omawianym schemacie, przedstawionym na rysunkach, występuje pięć ocenianych obszarów aktywności ucznia w kształceniu zintegrowanym: *rozwój społeczno-emocjonalny*, *umiejętności językowe*, *myślenie matematyczne*, *umiejętności badawcze* i *umiejętności artystyczno-ruchowe*. Każdy z tych obszarów został następnie podzielony na rozmaite liczby form (np. *myślenie matematyczne* podzielono na: *problemy matematyczne w życiu codziennym*, *orientację w przestrzeni i na płaszczyźnie*, *znajomość liczb*, *działanie na liczbach* i *rozwiązywanie zadań tekstowych*), każda zaś z form aktywności na kilka pojedynczych rodzajów aktywności lub umiejętności. W sumie występują w tym hierarchicznym schemacie trzy poziomy zagłębienia. Oczekiwania wobec ucznia, dotyczące poszczególnych jego zachowań i umiejętności zostały sformułowane oddzielnie dla każdego z trzech lat edukacji wczesnoszkolnej.

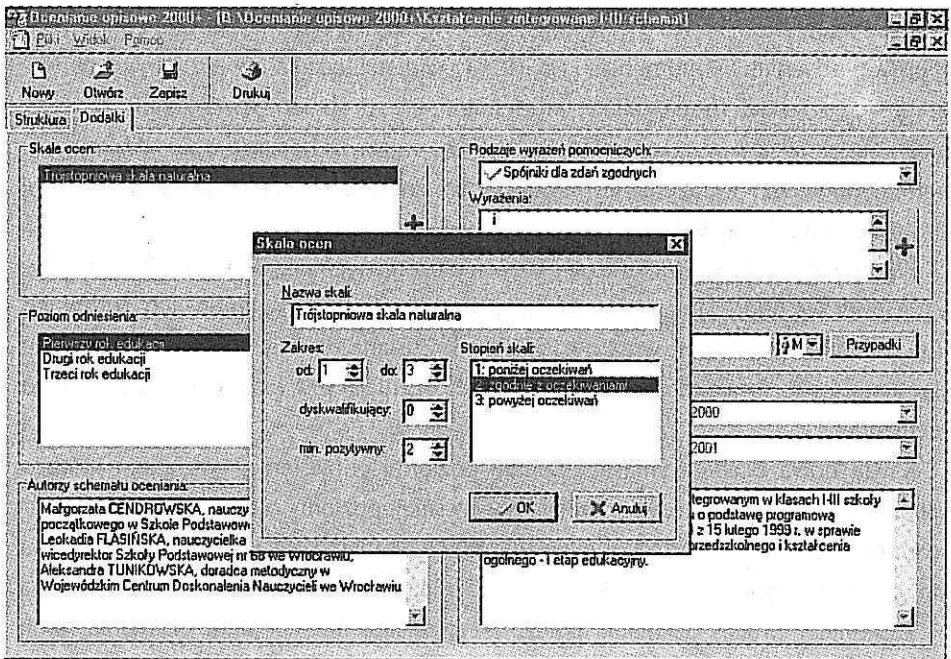
Sposób spełnienia każdego konkretnego oczekiwania opisano zbiorem zdań odpowiadających rozmaitym sytuacjom, w których uczeń ujawnia oceniane umiejętności i zachowania. Poszczególnym zdaniom przypisano ukryte stopnie, przyporządkowane poziomom spełnienia oczekiwań w tzw. trójstopniowej skali naturalnej: *poniżej ocze-*

kiwać, zgodnie z oczekiwaniami i powyżej oczekiwań. Oznacza to, że w tym wypadku oczekiwania sformułowano na jednym poziomie (zastosowano jeden standard oczekiwań wobec wszystkich uczniów).

Prezentowany schemat nie jest jedynym, jaki może być zastosowany do oceniania najmłodszych uczniów. Program OCENIANIE OPISOWE 2000+ skonstruowano tak, by każdy, kto tego potrzebuje, mógł samodzielnie opracować własny schemat albo przetworzyć schemat opracowany przez kogoś innego.

Mam nadzieję, że techniczna łatwość budowania nowych schematów oceniania i modyfikowania istniejących wyzwoli kreatywność nauczycieli i po pewnym czasie powstanie całkiem spora biblioteka takich schematów, z których każdy następny będzie nie tylko inny, ale i lepszy. W celu gromadzenia i udostępniania schematów oceniania utworzyliśmy w Internecie miejsce na ich bibliotekę, a sam program wyposażyliśmy w funkcje niezbędne do komunikacji z nią.

Rys. 2. Budowa schematu oceniania jest całkowicie dowolna – w szczególności można budować własne skale ocen.

JAK PRZEBIEGA OCENIANIE?

Operacje wykonywane za pomocą programu OCENIANIE OPISOWE 2000+ da się podzielić na następujące zakresy:

- budowanie schematów oceniania,
- prowadzenie ewidencji ocenianych uczniów,
- ocenianie (rozumiane jako wybieranie wyrażeń oceniających przystających do ocenianej osoby),
- automatyczne sporządzanie raportów (różnych form oceny słownej), ich redagowanie i drukowanie,
- statystyczne opracowywanie wyników oceniania.

Nauczyciel oceniający uczniów zaczyna korzystać programu od operacji wymienionych w drugim punkcie, posługując się schematem oceniania opracowanym przez inną osobę – dołączonym do programu lub pobranym z internetowej biblioteki schematów.

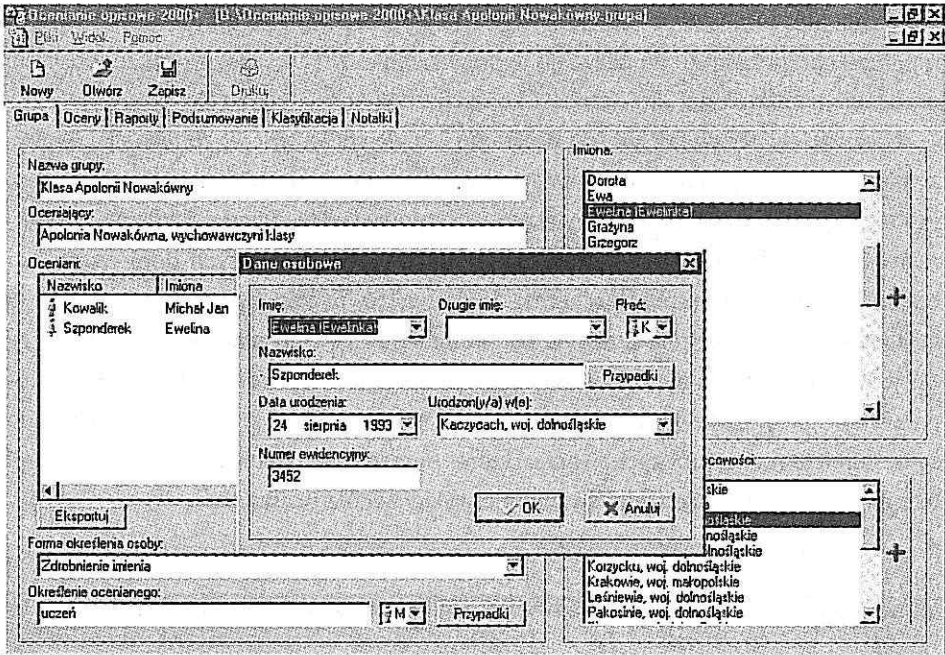
Wybrawszy właściwy schemat oceniania, należy utworzyć ewidencję uczniów, którzy mają być oceniani za jego pomocą. Podczas dopisywania danych kolejnego ucznia można wykorzystać informacje wprowadzone wcześniej (imiona, zdrobnienia imion, miejsca urodzenia). W momencie zakładania ewidencji ucznia nie jest konieczne wypełnienie wszystkich form deklinacyjnych imion, ich zdrobnień i ewentualnie nazwisk, jakie potrzebne są w wyrażeniach oceniających, można to będzie zrobić później. Program, napotkawszy wyrażenie wymagające odmiany, poprosi o podanie odpowiedniej formy imienia lub nazwiska.

Program pozwala wybrać rodzaj określenia ocenianych uczniów, jakie będzie używane podczas budowania ocen. Możliwe jest użycie samych imion, ich zdrobnień albo imion lub zdrobnień wraz z nazwiskiem. Zostaną nimi zastąpione symboliczne określenia osób umieszczone w wyrażeniach oceniających i zaleceniach schematu oceniania.

Każda nowa ocena wymaga ustalenia poziomu odniesienia, względem którego ma ona być dokonana. Jak wspomniałem wcześniej, poziomy odniesienia zdefiniowane w schemacie odpowiadają oczekiwaniom przypisanym kolejnym fazom kształcenia (np. kolejnym latom cyklu kształcenia) lub różnym standardom tych oczekiwań.

Zasadniczy proces oceniania polega na przeglądaniu schematu oceniania, krok po kroku, i wybieraniu odpowiednich wyrażeń oceniających, przystających do ocenianego ucznia.

Rys. 3. Ewidencja uczniów jest niezwykle prosta.

Należy zwrócić uwagę na to, że na tym etapie budowania ocen wyrażenia oceniające zawierają już określenia odnoszące się do konkretnego ucznia, użyte w formie wybranej wcześniej (Michaś, Michaś Kowalik, Michał, Michał Kowalik, a nawet pan Michał Kowalik). Ma to za zadanie skupić uwagę nauczyciela na aktualnie ocenianym uczniu. Nauczyciel nie widzi jednocześnie stopni przypisanych poszczególnym wyrażeniom, które nadano im w schemacie oceniania. Zabieg ten zastosowaliśmy także świadomie, by zobiektywizować oceny. Stopnie spełnienia oczekiwań odpowiadające wyrażeniom są wykorzystywane jedynie podczas prezentacji wyników oceniania.

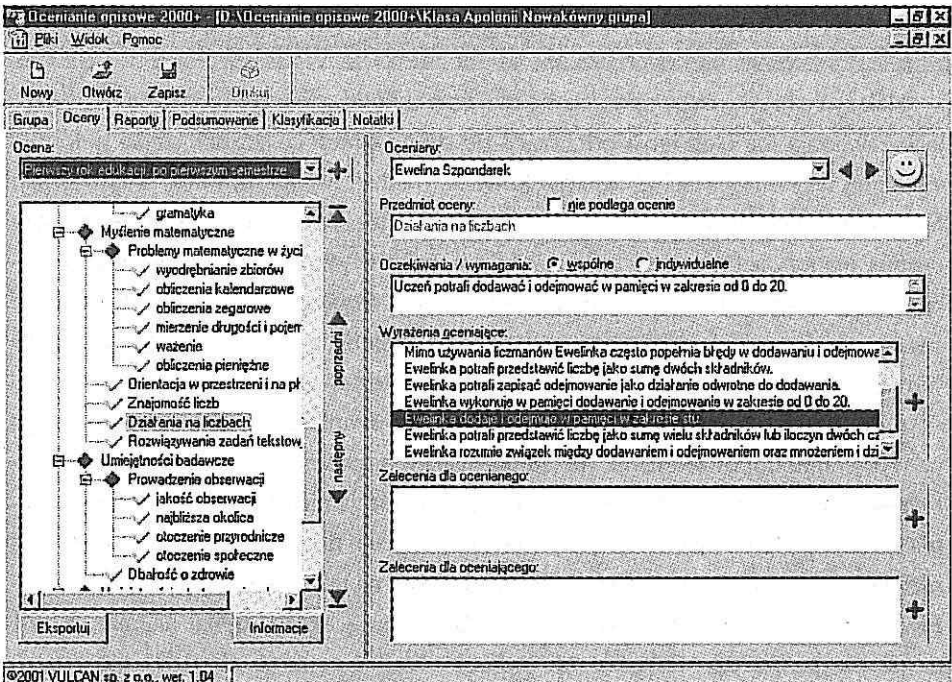
Opisywanie stopnia lub zakresu opanowania konkretnej umiejętności polega na wybieraniu odpowiednich wyrażen oceniających spośród oferowanych przez schemat oceniania. Należy jednakże pamiętać, że niektóre z nich mogą być względem siebie sprzeczne, toteż niefrasobliwe lub mechaniczne ich dobieranie może zaowocować nielogicznymi zbitkami w raportach sporządzanych na takiej podstawie (raportami nazywamy gotowe, wielozdaniowe wypowiedzi oceniającego na temat ucznia). Prawie na pewno będzie tak wówczas, gdy jedno z określeń oznacza niespełnienie oczekiwań, a inne spełnienie ich w najwyższym stopniu.

Jeśli z jakichś powodów należy zindywidualizować oczekiwania wobec konkretnego ucznia (np. przy ocenie umiejętności czytania przez ucznia ze stwierdzoną dysleksją), funkcje programu umożliwiają wprowadzenie zmian. Można także odstąpić od oceniania określonej umiejętności pojedynczego ucznia bądź całej grupy.

Niezwykle ważną właściwością programu jest jego otwartość, rozumiana jako przyzwolenie na dopisywanie do schematu nowych wyrażeń oceniających oraz zaleceń, i to także podczas oceniania. Pozwala to rozbudowywać wyjściowy schemat, w skrajnym zaś wypadku nawet utworzyć jego bazę wyrażeń oceniających dopiero na tym etapie. Powstały w ten sposób schemat da się „wyjąć” i zapisać jako nowy.

Ocena każdego ucznia powinna być kompletna. W celu ułatwienia kontroli, czy tak jest, zaznaczane są automatycznie te gałęzie schematu, z których nauczyciel dokonał wyboru przynajmniej jednego wyrażenia oceniającego. Wykrzyknikami oznaczane są te umiejętności lub zachowania, które nie zostały ocenione, zaś krzyżykami te z nich, które przy ocenianiu świadomie wykluczono z oceniania.

Rys. 4. Ocenianie polega na wyborze wyrażeń oceniających najlepiej przystających do ocenianego ucznia.

Za pomocą symbolu umieszczonego obok nazwiska ucznia program sygnalizuje ogólną wymowę sporządzanej oceny. Po kliknięciu na ten symbol myszką można zobaczyć aktualny spis użytych wyrażeń oceniających.

Program wyposażono w specjalny notatnik pozwalający rejestrować dowolne informacje (głównie ulotne, gromadzone w ciągu roku szkolnego) o każdym uczniu lub całej ich grupie. Informacje te mogą być następnie wykorzystane podczas oceniania. Nie umknie w ten sposób na przykład szczególnie chwalebne zachowanie Małgosi i brak nawyku Jasia do sprzątanania po sobie skrawków papieru po wycinankach.

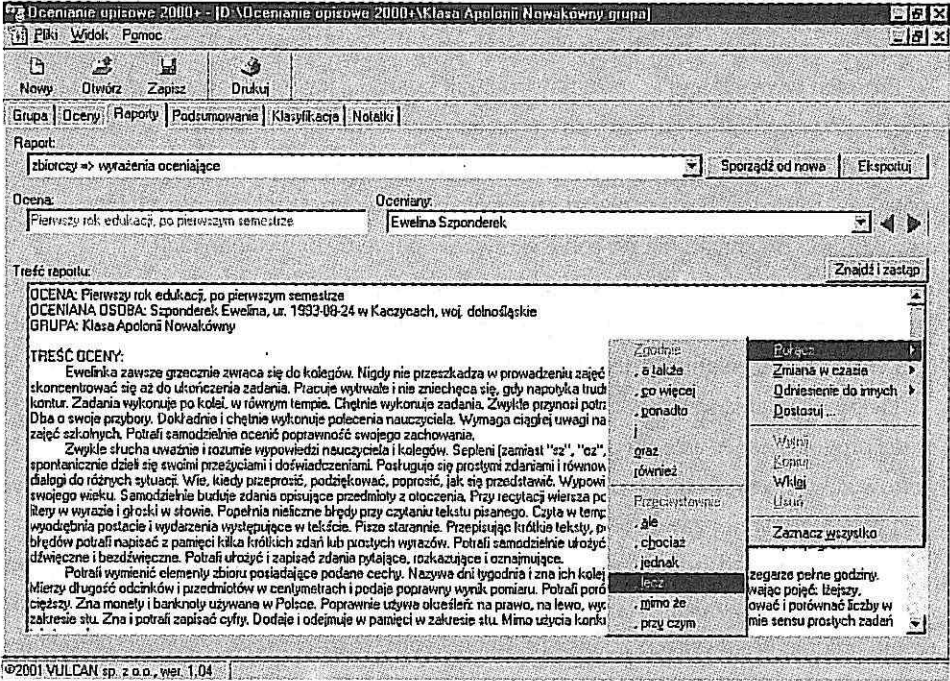
Nie jest konieczne przeprowadzenie oceny całej grupy w trakcie jednej sesji. Ocenianie można przerwać w dowolnej chwili, a po ponownym uruchomieniu programu i powrocie do oceniania kontynuować je od miejsca, w którym zostało przerwane.

Efekty oceniania są wyświetlane w postaci raportów automatycznie sporządzanych przez program na jeden z dwunastu wybranych sposobów. Wygląd poszczególnych raportów zależy od wybranego stopnia szczegółowości (zbiorczy, pośredni, szczegółowy) oraz zadeklarowanej zawartości (treść oceny, oczekiwania, zalecenia dla ucznia).

Podczas sporządzania raportu program składa pojedyncze wyrażenia oceniające, „inteligentnie” dobierając określenia ocenianej osoby (np. eliminując zbędne powtórzenia imienia w sąsiednich zdaniach). Raport sporządzony przez program stanowi jedynie podstawę do przygotowania pełnej wypowiedzi nauczyciela o uczniu, może być zatem poddany dowolnej dalszej obróbce (edycji) za pomocą prostego edytora tekstów stanowiącego składnik programu. Edytor ten rozbudowano o specjalne funkcje łączenia wyrażeń oceniających za pomocą spójników i uzupełniania ich odniesieniami do przeszłych osiągnięć lub osiągnięć innych członków grupy, które zostały zdefiniowane w schemacie oceniania. Kolejność zdań w raporcie można także zmieniać, przenosząc je za pomocą myszki lub wycinając i wklejając za pomocą standardowych operacji edytorskich.

Każdy raport można wydrukować lub zapisać w postaci pliku tekstowego, nadając się do użycia w innych programach (np. w notatniku systemu Windows czy w edytorze MS Word). Program pozwala także na drukowanie kompletnych świadectw szkolnych na papierze z podkładem barwnym lub na wypełnianie gotowych druków arkuszy ocen i świadectw szkolnych.

Rys. 5. Raport sporządzony automatycznie przez program jest jedynie osnową dla ostatecznej oceny ucznia.

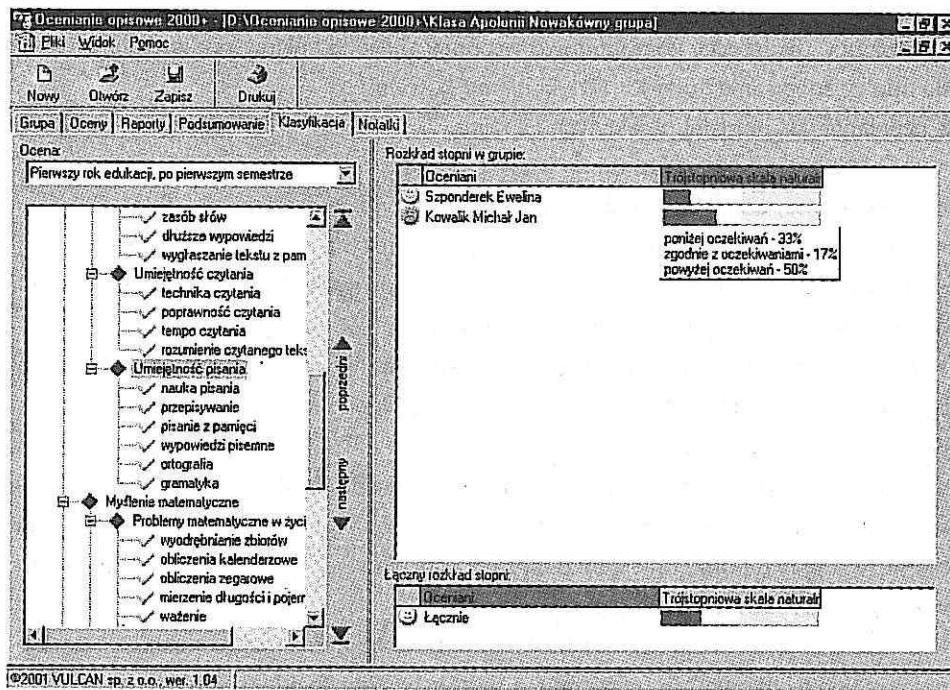

Wszystkie raporty są przechowywane na dysku komputera. Powtórne sporządzenie wcześniej zapamiętanego raportu powoduje skasowanie jego poprzedniej wersji. Wyniki oceniania grupy uczniów można prześledzić w dwóch kategoriach:

- jako statystykę użycia schematu, w której pokazana jest liczba poszczególnych wyrażzeń ocenających użytych w schemacie oceniania,
- jako rozkład stopni spełnienia oczekiwań przez poszczególnych uczniów poddanych ocenie.

Pierwsza z tych kategorii ma wartość przede wszystkim dla nauczyciela lub osoby nadzorującej jego pracę, informując albo o skuteczności nauczania, albo przynajmniej o preferencjach oceniania (trudno rozdzielić oba te aspekty, analizując jedynie oceny stawiane uczniom). Druga z nich prezentuje przekrojowy obraz wyników w ocenianej grupie uczniów i może być traktowana tak, jak do tej pory wyniki klasyfikacji uczniów. Można jej także użyć w komunikacji z rodzicami uczniów, przedstawiając im globalne wyniki grupy, wyniki indywidualne uzyskane przez ich dzieci oraz odniesienie wyników konkretnego ucznia do przeciętnych wyników w grupie.

Rys. 6. Obraz osiągnięć poszczególnych uczniów i całej grupy.

CO JESZCZE MOŻNA OCENIAĆ ZA POMOCĄ SCHEMATÓW OCENIANIA?

Jak widać z konstrukcji prezentowanego programu komputerowego oraz samego schematu oceniania nadaje się on do użycia we wszystkich sytuacjach, w których efektem oceniania ma być ocena opisowa, nie tylko w edukacji wczesnoszkolnej. W szkole mamy jeszcze na pewno do czynienia z dwiema takimi sytuacjami. Jedną jest wymagana przez przepisy oświatowe ocena pracy nauczyciela, której dokonuje dyrektor, drugą może być ocena zachowania uczniów klas starszych, dla której czterostopniowa skala nie jest właściwym sposobem jej wyrażenia.

CO DAJE UŻYWANIE SCHEMATÓW OCENIANIA?

Jestem przekonany, że takie programy komputerowe, jak OCENIANIE OPISOWE 2000+, mogą przyczynić się do zmiany obrazu oceniania opisowego w szkołach. Niewątpliwie są one jednym z doskonalszych środków do urzeczywistnienia idei, jakie przyświecały twórcom reformy polskiej szkoły. Elastyczność konstrukcji schematów oceniania i możliwość połączenia się z internetową biblioteką schematów otwiera przed aktywnymi i refleksyjnymi nauczycielami nowe obszary skutecznego działania.

Czas tracony dotąd na żmudne pisanie wypracowań z oceniania może być teraz lepiej wykorzystany na merytoryczne ocenianie i faktyczne kierowanie rozwojem ucznia.

Wszyscy zwolennicy komputerowo wspomaganego oceniania podkreślają, że nie-
sie ono ze sobą same korzyści. Dzięki niemu bowiem:

- ocenianie jest bardziej obiektywne i spójne,
- w ocenach używane są jasne i precyzyjne terminy,
- oceniany wie, czego się od niego oczekuje i jak będzie oceniany,
- ocenianemu i oceniającemu dostarczana jest użyteczna informacja zwrotna,
- zapewniona jest możliwość zmierzenia i porównywania ocen w odniesieniu do wskaźników w grupie oraz wcześniejszych ocen,
- oszczędzany jest wysiłek potrzebny na przygotowanie ocen, ocenianie więc może być przeprowadzane częściej i tym samym pełnić lepiej swoją funkcję informacyjną w stosunku do ucznia i jego rodziców.

Jestem przekonany, że nie ma specjalnej potrzeby do nakłaniania kogoś do skorzystania z tego pożytecznego narzędzia. Większość osób, które zetknęły się z nim po raz pierwszy, a przy tej okazji nierzadko także po raz pierwszy użyły komputera, nie kryło swojego zafascynowania tym programem.

Wierzę, że założona przez nas internetowa biblioteka schematów oceniania będzie rozrastać się użytkownikom programu, a same schematy znajdą uznanie rzesz nauczycieli i specjalistów od oceniania.

Przypisy

1. Np. MarkBook firmy Asylum Software Inc. (<http://www.markbook.com>), Rubric Builder firmy Gateway Software Productions (<http://www.rubricbuilder.on.ca>).